

A detailed historical map of Ukraine, showing various cities, rivers, and geographical features. The map is in a sepia tone. A blue rectangular box is overlaid on the upper left portion of the map, containing the title in white text. The title reads 'Paul Robert Magocsi' followed by a decorative flourish and 'HISTORIA UKRAINY' in large, bold, serif capital letters, and 'ZIEMIA I LUDZIE' in slightly smaller, bold, serif capital letters below it. The map itself shows the Dniester River flowing from the north towards the south, with numerous settlements marked along its banks and in the surrounding regions. The title box is positioned over the northern part of the map, partially obscuring some of the northernmost settlements and the river's upper course.

Paul Robert Magocsi
HISTORIA UKRAINY
ZIEMIA I LUDZIE

Tractus ille quondam Paludinosus
postea exco. capit nunc autem
Civitas et Villis refectus
est.

Historia Ukrainy

Ziemia i ludzie

Paul Robert Magocsi

Historia Ukrainy

Ziemia i ludzie

Tłumaczenie: Marek Król i Alicja Waligóra-Zblewska

Redakcja naukowa i wstęp: Adam Świątek

Posłowie: Andrzej A. Zięba

Kraków

Książka dofinansowana przez
Borysa Wrzeźniewskiego (Dopomohy Ukraini Foundation, Toronto)
i the Temerty Family Foundation (Toronto)

Recenzent: dr hab. Andrzej A. Zięba

Opracowanie redakcyjne: Marta Stęplewska

Wybór ilustracji: Adam Świątek

Projekt okładki: Paweł Sepielak

© Copyright by Paul Robert Magocsi, 2017
© Copyright for translation of chapters 1-29, 52-53 by Marek Król, 2017
© Copyright for translation of chapters 30-51
by Alicja Waligóra-Zblewska, 2017
© Copyright for edition by Księgarnia Akademicka, 2017

Publikacja wydana w dwóch wersjach: drukowanej i elektronicznej.
Pierwotna jest wersja drukowana

ISBN 978-83-7638-455-9

<https://doi.org/10.12797/9788376384559>

KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431-27-43, 12 421 13 87
e-mail: akademicka@akademicka.pl
Księgarnia internetowa:
www.akademicka.pl

Spis treści

Adam Świątek, <i>Historia Ukrainy</i> Paula Roberta Magocsiego	
Wstęp od wydawcy	15

Część pierwsza.

Informacje wstępne i okres przed powstaniem Rusi Kijowskiej

1. Środowisko geograficzne i etniczno-językowe Ukrainy	25
Terytorium i geografia	25
Bogactwa naturalne	28
Struktura administracyjna i etniczno-językowa	29
Ludność	32
Nazewnictwo	34
2. Historyczne punkty widzenia	37
Rosyjskie spojrzenie na historię	39
Polskie spojrzenie na historię	42
Ukraińskie spojrzenie na historię	45
Sowieckie spojrzenie na historię	49
3. Stepowy interior i nadczarnomorskie miasta	53
Stepowy interior	54
Koczownicy ze stepowego interioru	58
Grecy z wybrzeży Morza Czarnego	59
<i>Pax Scythica</i> , Sarmaci i <i>pax Romana</i>	60
Bizantyjczycy i Chazarowie	66
4. Słowianie i Chazarowie	69
Pochodzenie Słowian	69
Migracje Słowian	72
Antowie	72
<i>Pax Chazarica</i>	77
Plemiona słowiańskie w cieniu Chazarów	79
Wskazówki bibliograficzne	83

Część druga. Okres Rusi Kijowskiej

5. Powstanie Rusi Kijowskiej.....	93
Początki Rusi.....	93
Europa w IX wieku.....	96
Waregowie na wschodzie	99
Okres wzrostu i ekspansji.....	106
6. Konsolidacja i dezintegracja polityczna	111
Włodzimierz Wielki.....	112
Chrześcijaństwo i chrzest Rusi	117
Jarosław Mądry.....	122
Zjazd w Lubeczu i Włodzimierz II Monomach	127
Okres dezintegracji	129
7. Procesy społeczno-gospodarcze i wydarzenia kulturalne	133
Procesy demograficzne i struktura społeczna	134
Warstwy rządzące.....	135
Niższe warstwy społeczne	138
Pozostałe warstwy społeczne	140
System prawa	140
Ustrój gospodarczy.....	141
Wpływ Bizancjum na kulturę Rusi.....	146
Architektura Rusi Kijowskiej.....	151
Język i literatura Rusi Kijowskiej.....	152
8. Mongołowie i przemiany życia politycznego na Rusi	159
Pojawienie się Mongołów.....	160
Mongolski najazd na Ruś Kijowską	163
Złota Orda.....	164
<i>Pax Mongolica</i> i kupcy z Italii	167
9. Ruś Halicko-Wołyńska	171
Ziemie halicka i wołyńska przed zjednoczeniem	172
Zjednoczenie księstw halickiego i wołyńskiego	175
Metropolia Rusi	179
Upadek Rusi Halicko-Wołyńskiej	180
Wskazówki bibliograficzne	183

Część trzecia. Okres litewsko-polsko-krymski

10. Litwa i jej unia z Polską	191
Konsolidacja państwa litewskiego.....	191
Związek Polski i Litwy	195
Wielkie Księstwo Moskiewskie a unia polsko-litewska	199
11. Procesy społeczno-gospodarcze.....	203
Struktura społeczna Litwy	203
Struktura administracyjna Litwy	206
Społeczna i administracyjna struktura Polski	207
Chłopi, szlachta i Żydzi	209

Zmiana struktury handlu międzynarodowego	214
Gospodarcze i kulturalne odrodzenie Polski.....	216
12. Odrodzenie kulturalne prawosławia	219
Metropolia kijowska	219
Ruch monastyczny	224
Rola mieszczan i magnatów	225
Lwowskie Bractwo Stauropigialne	227
13. Reformacja, kontrreformacja i unia brzeska.....	229
Reformacja	230
Kontrreformacja a prawosławna Ukraina.....	232
Unia brzeska.....	234
14. Tatarzy i Chanat Krymski	241
Chanat Krymski	243
Życie społeczno-gospodarcze Krymu.....	245
Tatarzy nogajscy i niewolnictwo	249
15. Kozacy i Ukraina.....	255
Step.....	255
Powstanie Kozaczyzny	259
Kozacy w polskim społeczeństwie	263
Kozacy na arenie międzynarodowej	268
Kozacy a prawosławie	269
Cisza przed burzą	274
Wskazówki bibliograficzne	276

Część czwarta. Państwo kozackie 1648-1711

16. Chmielnicki i powstanie 1648 roku	283
Początki kariery Bohdana Chmielnickiego	284
Powstanie 1648 roku.....	287
Chmielnicki jako przywódca narodowy	292
17. Carstwo Moskiewskie i ugoda perejaśławska.....	297
Powstanie państwa moskiewskiego	298
Carstwo Moskiewskie, Polska i Ukraina	300
Chmielnicki i ugoda perejaśławska	303
18. Ruina.....	309
Zmiana sojuszy międzynarodowych	310
Zwrot Kozaków w stronę Polski	312
Anarchia, ruina i podział Ukrainy	315
19. Struktura kozackiego państwa	323
Kozacy rejestrowi i nierejestrowi	323
Administracja wewnętrzna	325
Status międzynarodowy	332
20. Iwan Mazepa i wielka wojna północna.....	333
Wizerunek Mazepy	334
Wczesne lata życia Mazepy	335
Mazepa jako hetman: faza wczesna	337

Mazepa podczas wielkiej wojny północnej.....	339
Mazepa i Ukraina po Połtawie	344
21. Procesy społeczno-gospodarcze i wydarzenia kulturalne	
w państwie kozackim	347
Struktura społeczna	347
Procesy gospodarcze	352
Cerkiew a państwo	353
Wydarzenia kulturalne	355
Przeobrażenia na Ukrainie po roku 1648	358
Wskazówki bibliograficzne	360

Część piąta. Ziemie ukraińskie w XVIII stuleciu

22. Autonomia Ukrainy a Cesarstwo Rosyjskie	365
Carstwo Moskiewskie staje się Cesarstwem Rosyjskim	365
Ukraina Słobodzka.....	367
Zaporoże.....	369
Hetmanat.....	374
Chanat Krymski	379
Przeobrażenia pod rosyjskimi rządami.....	380
23. Procesy społeczno-gospodarcze.....	383
Przemiany struktury społecznej.....	383
Procesy gospodarcze	386
Handel międzynarodowy	388
24. Życie religijne i kulturalne	391
Integracja Cerkwi prawosławnej	391
Edukacja	393
Architektura i malarstwo.....	395
Literatura i historiografia	397
25. Prawobrzeże i Ruś Halicka	401
Powrót polskich rządów na Prawobrzeże	401
Protesty społeczne i bunt hajdamaków	405
Rozbory Polski.....	413
Wskazówki bibliograficzne	416

Część szósta. Ukraina w Cesarstwie Rosyjskim

26. Zmiany administracyjne i wydarzenia polityczne na Ukrainie	
Naddnieprzańskiej.....	419
Podziały terytorialne.....	419
Struktura administracyjna	421
Ewolucja Cesarstwa Rosyjskiego 1814-1914	427
27. Procesy społeczno-gospodarcze na Ukrainie Naddnieprzańskiej	431
Stany społeczne do lat sześćdziesiątych XIX wieku	431
Reformy lat sześćdziesiątych XIX wieku	437
Procesy gospodarcze	443

28. Narody Ukrainy Naddnieprzańskiej.....	449
Rosjanie	450
Polacy.....	453
Żydzi.....	457
Niemcy i mennonici (Olędrzy)	464
Tatarzy krymscy	467
Rumuni.....	469
Inne narodowości.....	471
29. Ukraińskie przebudzenie narodowe na Ukrainie Naddnieprzańskiej do lat sześćdziesiątych XIX wieku.....	475
Idea nacjonalizmu	475
Zjawisko wielorakiej lojalności.....	480
Koncepcja wzajemnie wykluczających się tożsamości.....	486
30. Ukraiński ruch narodowy na Ukrainie Naddnieprzańskiej po „erze reform”..	493
Prawobrzeże i chłopomani.....	493
Ruch ukraiński w Petersburgu i ponowne ożywienie organizacyjne	495
Reakcja rosyjska na ruch ukraiński	496
Szkolnictwo na Ukrainie Naddnieprzańskiej.....	501
Cerkiew na Ukrainie Naddnieprzańskiej.....	504
Powrót do etapu gromadzenia spuścizny kulturowej.....	506
Początki etapu politycznego.....	509
Wskazówki bibliograficzne.....	516

Część siódma. Ziemie ruskie w monarchii Habsburgów

31. Administracyjna i społeczna struktura ziem ruskich w monarchii Habsburgów przed 1848 rokiem	525
Austria zdobywa ziemie ruskie.....	525
Struktura monarchii Habsburgów	527
Galicja i Bukowina – struktura demograficzna i administracyjna	529
Sytuacja gospodarcza w Galicji przed rokiem 1848	533
Inne narody Galicji Wschodniej	534
32. Ukraińskie przebudzenie narodowe w monarchii Habsburgów przed 1848 rokiem	539
Rząd austriacki a ukraińskie przebudzenie narodowe	540
Koncepcja zbierania spuścizny kulturowej w Galicji Wschodniej	543
Bukowina i Zakarpacie do 1848 roku.....	547
33. Rewolucja 1848 roku	551
Rewolucja w Austrii	552
Rewolucja w Galicji a Ukraińcy	554
Ukraiński ruch narodowy w Galicji: etap organizacyjny.....	559
Rewolucja 1848 roku w Bukowinie i na Zakarpaciu	561
34. Administracyjna i społeczno-ekonomiczna struktura ziem zamieszkiwanych przez Ukraińców w monarchii habsburskiej w latach 1849-1914.....	565
Struktura administracyjna	565

Wydarzenia międzynarodowe i polityka wewnętrzna Austrii	568
Struktura społeczna i rozwój gospodarczy	571
Inne narody w Galicji Wschodniej i na Bukowinie	580
35. Ukraiński ruch narodowy w Austro-Węgrzech w latach 1849-1914	595
W poszukiwaniu tożsamości narodowej	595
Język jako symbol tożsamości	599
Ruch narodowy w Galicji: etap organizacyjny	601
Ruch narodowy w Galicji: etap polityczny	606
Ruch narodowy w Bukowinie	614
Ruch narodowy na Zakarpaciu	617
Wskazówki bibliograficzne	621

Część ósma. I wojna światowa i walka o niepodległość

36. I wojna światowa i Galicja Wschodnia	627
Początek wojny	627
Rosyjska ofensywa na Galicję i Bukowinę	630
Ukraińska działalność polityczna w Wiedniu	633
37. Rewolucja w cesarskiej Rosji	637
Pierwsza rewolucja w Rosji w 1917 roku	637
Rewolucja na Ukrainie Naddnieprzańskiej	639
Centralna Rada	640
Rewolucja bolszewicka	647
Ukraińska Republika Ludowa	651
38. Hetmanat	661
Ustanowienie Hetmanatu	661
Autorytarny w formie, ukraiński w treści	664
Upadek Hetmanatu	665
39. Dyrektoriat, wojna domowa i bolszewicy	669
Dyrektoriat Ukraińskiej Republiki Ludowej	670
Bolszewicy	671
Rewolucja chłopska	675
„Biali”	676
Ententa	677
Zachodnioukraińska Republika Ludowa a Ukraina Naddnieprzańska	678
Polska a Ukraina Naddnieprzańska	680
40. Rewolucja a mniejszości narodowe Ukrainy Naddnieprzańskiej	683
Żydzi	684
Rosjanie	688
Polacy	688
Niemcy i mennonici	689
Czesi	692
Tatarzy krymscy	692
41. Zachodnioukraińska Republika Ludowa	697
Austriaccy Ukraińcy przygotowują się do życia po I wojnie światowej	697
Zachodnioukraińska niepodległość i wojna	699

Zachodnioukraiński rząd emigracyjny	702
Bukowina i Zakarpacie	703
Rewolucja ukraińska: sukces czy porażka?	706
Wskazówki bibliograficzne	708

Część dziewiąta. Lata międzywojenne

42. Powojenne traktaty pokojowe i podział ziem ukraińskich	715
Paryska konferencja pokojowa	717
Sowiecka Ukraina i Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich.....	718
43. Ukraina sowiecka – walka o autonomię	723
Władze Ukrainy sowieckiej	724
Komunistyczna Partia (bolszewików) Ukrainy.....	725
Ukrainizacja	729
Ukrainizacja, elita rządząca i zmiany demograficzne	734
Ukrainizacja i powroty emigrantów politycznych	739
Ukrainizacja w oświacie	740
Ukrainizacja w sztuce i literaturze	742
Religia	743
Ukrainizacja w okresie przejściowym	745
44. Ukraina sowiecka: integracja gospodarcza, polityczna i kulturalna	747
Komunizm wojenny i Nowa Polityka Ekonomiczna.....	747
NEP na Ukrainie sowieckiej	748
Koniec NEP	750
Centralne planowanie i industrializacja.....	751
Kolektywizacja rolnictwa	755
Rozkułaczanie i Wielki Głód	757
Apogeum i upadek ukrainizacji	763
Koniec ukrainizacji	768
Czystki i integracja.....	769
45. Inne narody Ukrainy sowieckiej	777
Mołdawska ASRS i Mołdawianie	778
Narodowe jednostki administracyjne w Ukrainie sowieckiej.....	779
Rosjanie	782
Żydzi.....	783
Polacy.....	787
Niemcy.....	788
Tatarzy krymscy	790
Grecy	793
Bułgarzy	794
46. Ziemie zamieszkiwane przez Ukraińców w międzywojennej Polsce.....	797
Struktura administracyjna ziem zamieszkaných przez ludność ukraińską.....	797
Sytuacja gospodarcza na ziemiach zamieszkaných przez ludność ukraińską	799
Pierwsze polskie działania polityczne i reakcja Ukraińców	801
Ruch spółdzielczy	804
Ukraińskie partie polityczne, szkoły i związki wyznaniowe.....	809

Opór zbrojny i akcja pacyfikacyjna	814
47. Ziemie zamieszkiwane przez Ukraińców/Rusinów Karpackich w Rumunii i Czechosłowacji w okresie międzywojennym	819
Ukraińcy w Rumunii	819
Rusini Karpaccy/Ukraińcy w Czechosłowacji.....	824
Wskazówki bibliograficzne	832

Część dziesiąta. Od II wojny światowej do niepodległej Ukrainy

48. Wybuch II wojny światowej.....	841
Niemcy i „nowy ład” w Europie	841
Autonomia dla Karpato-Ukrainy.....	845
Upadek Polski	847
„Ponowne zjednoczenie” Ukrainy	849
Generalne Gubernatorstwo	852
49. II wojna światowa. Niemieckie rządy na Ukrainie	855
Niemiecko-rumuński atak na Ukrainę.....	855
Okupacja niemiecka na Ukrainie.....	859
Nazistowska polityka rasowa i Holokaust.....	865
Polityka nazistów wobec etnicznych Ukraińców	870
Opór wobec niemieckiej okupacji	872
50. Powojenna Ukraina sowiecka w okresie rządów Stalina	877
Zniszczenia wojenne i ekspansja terytorialna	877
Problem mniejszości narodowych	882
Odbudowa przemysłu i rolnictwa.....	887
Kwestia narodowa	889
Ukraina Zachodnia	891
51. Ukraina sowiecka po śmierci Stalina.....	897
Ukraina w czasach Chruszczowa	898
Fenomen <i>Szistdesiatnyków</i>	900
Rozwój gospodarczy	902
Epoka Breżniewa – stabilizacja i stagnacja	906
Represje wobec przejawów ukraińskiego życia narodowego. Postawy przystosowawcze na Ukrainie sowieckiej	908
Urbanizacja i nowa Ukraina	912
52. Od decentralizacji do niepodległości	915
Rewolucja Gorbaczowa	915
Sowieckie dziedzictwo na Ukrainie	918
<i>Głasnost</i> na Ukrainie.....	920
Droga do suwerenności i niepodległości	924
53. Niepodległa Ukraina	929
Zmiany polityczne.....	929
Stosunki międzynarodowe.....	934
Pomarańczowa rewolucja.....	938
Rozwój gospodarczy	942
Kształtowanie się społeczeństwa obywatelskiego i rozwój kultury	944

Religia	948
Zróżnicowanie narodowe i etniczne.....	953
Wskazówki bibliograficzne.....	960
 Andrzej A. Zięba, O Paulu Robercie Magocsim i jego <i>Historii Ukrainy</i>	975
Publikacje na temat P.R. Magocsiego	986
Przekłady prac P.R. Magocsiego na język polski	987
Recenzje naukowe prac autorskich P.R. Magocsiego w języku polskim	987
 Wykaz skrótów.....	989
 Spis tabel	993
 Spis ilustracji	995
 Spis map.....	1001
 Indeks osobowy	1003
 Indeks geograficzny.....	1045

Adam Świątek

Historia Ukrainy Paula Roberta Magocsiego

Wstęp od wydawcy

Niniejszym oddajemy do rąk Czytelnika *Historię Ukrainy* autorstwa kanadyjskiego historyka Paula Roberta Magocsiego, który doczekał się już dwóch wydań w Ameryce¹, przetłumaczonych następnie na język ukraiński². Autor opublikował ponadto popularną ilustrowaną historię Ukrainy, zawierającą 46 map, która również ukazała się w językach angielskim³ i ukraińskim⁴. Żadna z tych prac dotychczas nie była tłumaczona na język polski, niniejsze wydanie jest zatem pierwszą próbą przybliżenia polskiemu odbiorcy zapatrywań profesora Magocsiego na dzieje ziem ukraińskich.

Czytelnik mógłby zadać pytanie, po co w Polsce kolejna synteza dziejów Ukrainy, skoro polskiej historiografii znane są już liczne ogólne narracje na temat tego kraju, a co więcej niektóre z nich wciąż są dostępne na rynku księgarskim. Pierwsze syntetyczne próby opisanie historii tego obszaru przez polskich autorów podejmowane były jeszcze w XIX w., a także później. Nie licząc prac publicystów, literatów czy folklorystów, można tu wymienić dzieła takich historyków jak Joachim Lelewel, Aleksander Przezdziecki, Aleksander Jabłonowski, Aleksander Weryha-Darowski czy Władysław Tomkiewicz⁵. W formie dostoso-

¹ P.R. Magocsi, *A History of Ukraine*, wyd. 1, Toronto–Buffalo–London–Seattle 1996; tenże, *A History of Ukraine. The Land and Its People*, wyd. 2, Toronto–Buffalo–London 2010.

² П.-Р. Магочій, *Історія України*, wyd. 1, Київ 2007; tenże, *Україна. Історія її земель та народів*, wyd. 2, Ужгород 2012.

³ P. R. Magocsi, *Ukraine. An Illustrated History*, Seattle 2007.

⁴ П.-Р. Магочій, *Ілюстрована історія України*, Київ 2012.

⁵ Por. J. Lelewel, *Dzieje Litwy i Rusi aż do Unii z Polską w Lublinie 1569 zawartej*, Lipsk 1839; A. Przezdziecki, *Podole, Wołyń, Ukraina. Obrazy miejsc i czasów*, t. 1-2, Wilno 1841; A. Jabło-

wanej do młodszej odbiorcy dzieje Rusi, ale jako kraju od wieków połączonego z Polską, starał się przedstawić w latach 80. XIX w. także Anatol Lewicki. Jego publikacja, kilkakrotnie wydawana, była wykorzystywana jako podręcznik szkolny w galicyjskich gimnazjach od lat 80. XIX wieku aż do końca epoki zaborowej, co więcej cieszyła się popularnością także w okresie II RP, a nawet na emigracji w trakcie i po drugiej wojnie światowej⁶. Po 1945 r. długo nie powstawały syntetyczne ujęcia dziejów ziem ukraińskich. Pierwszą gruntowną próbę zebrania wiedzy na ten temat starał się przeprowadzić dopiero Antoni Podraza w latach 70. XX wieku, ale jego publikacja, opisująca historię Ukrainy od zarania dziejów, kończyła się na momencie zawarcia unii lubelskiej (1569)⁷. Pokolenia polskich historyków wychowywały się natomiast na trzykrotnie wydawanej przez Ossolineum *Historii Ukrainy* Władysława A. Serczyka, której pierwsza wersja ukazała się w 1979 r.⁸ Przez długi czas było to najbardziej kompletne ujęcie historii ziem ukraińskich. Dzisiaj pozostaje już niezbyt aktualne ze względu nie tylko na posunięcie badań historycznych, ale także na fakt, że dzieło to powstawało w czasach komunistycznych i wiele tematów podjętych w tej syntezie musiało zostać albo pominiętych albo niedostatecznie naświetlonych. Dotyczy to zwłaszcza trudnych relacji polsko-ukraińskich w XX wieku oraz relacji ukraińsko-rosyjskich czy ukraińsko-sowieckich. Na XX-wiecznym okresie dziejów Ukrainy polscy historycy skupili się w sposób szczególny dopiero po upadku systemu komunistycznego, w latach dziewięćdziesiątych minionego stulecia. W tym zakresie należy szczególnie wymienić dwie prace Tadeusza Andrzeja Olszańskiego poświęcone losom Ukrainy w XX stuleciu⁹. Niewiele później ukazała się nakładem wydawnictwa „Trio” publikacja Andrzeja Chojnowskiego pt. *Ukraina* w ramach serii *Historii Państw Świata w XX Wieku*¹⁰. Pracę tą rozszerzono i ponownie wydano w 2006 r. dzięki współpracy autora z Janem Jackiem Bruskim¹¹. Szerzej na temat stosunków narodów polskiego i ukraińskiego starali się także wypowiedzieć Karol Grünberg i Bolesław Sprengel, autorzy wydanej przez „Książkę i Wiedzę” w 2005 r. obszernej publikacji zatytułowanej *Trudne sąsiedztwo*¹². Myślą przewodnią tej pracy była próba syntetycznego ukazania stosunków

nowski, *Pisma*, t. 2: *Kresy ukraińskie*, t. 3: *Ukraina*, t. 4: *Wołyń, Podole i Ruś Czerwona*, Warszawa 1910-1911; A. Weryha-Darowski, *Kresy ruskie Rzeczypospolitej (Województwa kijowskie, wołyńskie, braclawskie i podolskie)*, Warszawa 1919; W. Tomkiewicz, *Ukraina między Wschodem i Zachodem*, Warszawa 1938.

⁶ A. Lewicki, *Zarys historii Polski i krajów ruskich z nią połączonych*, Lwów 1884.

⁷ A.E. Podraza, *Dzieje ziem ukraińskich do 1569 r.*, Kraków 1971.

⁸ W.A. Serczyk, *Historia Ukrainy*, Wrocław 1979 (wyd. 2: 1990, wyd. 3: 2001).

⁹ T.A. Olszański, *Zarys historii Ukrainy w XX wieku*, Warszawa 1990; tenże, *Historia Ukrainy XX w.*, Warszawa 1994.

¹⁰ A. Chojnowski, *Ukraina*, Warszawa 1997.

¹¹ Tenże, J.J. Bruski, *Ukraina*, Warszawa 2006.

¹² K. Grünberg, B. Sprengel, *Trudne sąsiedztwo. Stosunki polsko-ukraińskie w X-XX wieku*, Warszawa 2005.

polsko-ukraińskich w oparciu o dotychczasowy stan badań. Ostatnio ukazało się również popularne dzieło – *Dzieje Ukrainy* – autorstwa znanego badacza historii ziem ukraińskich, Leszka Podhorodeckiego, wydane pośmiertnie przez wydawnictwo „Bellona” z dodanym rozdziałem autorstwa Michała Klimeckiego na temat historii Ukrainy i narodu ukraińskiego w latach 1914-1991¹³.

Od kilkunastu lat wydawcy w Polsce zaczęli też wprowadzać do obiegu polskie przekłady ukraińskich historyków, zwłaszcza tych, którzy starali się spojrzeć na dzieje swojego kraju z nowej, odideologizowanej perspektywy. Należy tu zwłaszcza wymienić inicjatywę lubelskiego Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. W latach 1999-2000 ukazały się jego nakładem dwa tomy *Historii Ukrainy* autorstwa historyka czasów nowoczesnych i najnowszych – Jarosława Hrycaka¹⁴ i badaczki Ukrainy w okresie nowożytnym – Nataliji Jakowenko¹⁵. Autorka ta wydała w 2011 r. nakładem wydawnictwa PWN kolejną – znacznie rozszerzoną pracę o dziejach Ukrainy od czasów wczesnośredniowiecznych do końca epoki nowożytnej¹⁶. Niedawno wydano także pracę Bohdana Huda na temat konfliktów polsko-ukraińskich w XIX i w pierwszej połowie XX wieku¹⁷.

O ile można mówić o pewnym nasyceniu rynku polskiego syntezami dziejów Ukrainy polskich i ukraińskich autorów, o tyle wciąż mało znany jest w Polsce dorobek zachodniej historiografii na ten temat. Wydaje się to zaskakujące zwłaszcza dlatego, że w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, ale i krajach Europy Zachodniej aktywnie rozwijają się badania nad dziejami ziem ukraińskich, co po części wynika z aktywności naukowej ukraińskiej diaspory, ale również z faktu rozwoju zainteresowań obszarem szeroko pojmowanej Europy Wschodniej w zachodnich ośrodkach sławistycznych. Dotychczas w Polsce ukazało się zaledwie kilka przekładów zachodnich ukrajinistów. Warto w tym miejscu wymienić przede wszystkim dwa wydania tłumaczenia publikacji brytyjskiego historyka Andrew Wilsona pt. *Ukraińcy*¹⁸, w którym to dziele autor podszedł do dziejów narodu ukraińskiego nie od strony faktograficznej, a poprzez ukazanie rozwoju ukraińskiej mitologii narodowej, przedstawienie scenariuszy rozwoju

¹³ L. Podhorodecki, *Dzieje Ukrainy*, Warszawa 2014.

¹⁴ J. Hrycak, *Historia Ukrainy 1772-1999. Narodziny nowoczesnego narodu*, przekł. K. Kotyńska, Lublin 2000. Ważniejsze tezy tego historyka dotyczące różnych okresów historii Ukrainy zawarto w dwóch publikacjach: zbiorze artykułów historyka wydanym przez Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego (*Nowa Ukraina. Nowe interpretacje*, Wrocław 2009) oraz obszernym wywiadzie wydanym przez Wydawnictwo Krytyki Politycznej (*Ukraina. Przewodnik Krytyki Politycznej*, rozm. I. Chruślińska, wstęp A. Michnik, Gdańsk–Warszawa 2009).

¹⁵ N. Jakowenko, *Historia Ukrainy od czasów najdawniejszych do końca XVIII wieku*, przekł. O. Hnatiuk, K. Kotyńska, Lublin 2000.

¹⁶ Taż, *Historia Ukrainy do 1795 roku*, przekł. A. Babiak-Owad, K. Kotyńska, Warszawa 2011.

¹⁷ B. Hud, *Ukraińcy i Polacy na Naddnieprzu, Wołyniu i w Galicji Wschodniej w XIX i pierwszej połowie XX wieku. Zarys konfliktów społeczno-etnicznych*, przekł. A. Korzeniowska-Bihun, M. Hud, Zalesie Górne 2013.

¹⁸ A. Wilson, *Ukraińcy*, przekł. M. Urbański, Warszawa 2002 (2. wyd.: 2004).

ukraińskiej narodowości i opisanie tego, jak wyglądał proces narodotwórczy Ukraińców poprzez wieki. Temu ostatniemu zagadnieniu na obszarze Ukrainy, ale i Litwy oraz Białorusi poświęcił szerzej uwagę znany w Polsce także z innych publikacji Timothy Snyder. Jego najważniejsza praca o *Rekonstrukcji narodów* na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów ukazała się w polskim tłumaczeniu w 2009 roku nakładem wydawnictwa „Pogranicze”¹⁹. Poza Wilsonem i Snyderem wydano ostatnio także wybór esejów Iwana Łysiaka-Rudnyckiego, które zawierają wiele interesujących ogólnych tez na temat dziejów Ukrainy²⁰. Z wyjątkiem wspomnianych wyżej prac, nie ukazały się w polskim przekładzie żadne inne poważniejsze publikacje o charakterze syntetycznym zachodnich ukrajinistów.

Sięgnięcie do dorobku ich twórczości nie musi polegać na bezkrytycznym przyjmowaniu ich tez, zresztą niejednokrotnie wymagających polemiki, ale przybliżenie ich prac może pozwolić spojrzeć polskim historykom na fakty z dziejów Ukrainy w nowy sposób, a przede wszystkim zapoznać z punktem widzenia badaczy ukraińskiej diaspory. Być może przybliżenie ustaleń zachodniej historiografii pozwoli na rozszerzenie przestrzeni do dyskusji w polskiej nauce i zainspiruje do wytworzenia nowych koncepcji i świeżych spojrzeń. Na tym tle polskojęzyczne wydanie podręcznika do dziejów Ukrainy autorstwa Paula Roberta Magocsiego wydaje się zasadne, bowiem stanowi on aktualnie najbardziej rozpoznawalną syntezę dziejów Ukrainy, wytworzoną przez zachodnie ukrajinistwo. Co więcej, jest to pierwsza całościowo o dziejach Ukrainy traktująca praca, obejmująca swoimi ramami okres od czasów prehistorycznych aż po pomarańczową rewolucję z lat 2004-2005.

Co stanowi o szczególnej wartości podręcznika Paula Roberta Magocsiego? Odpowiedź kryje się już w tytule książki: *Historia Ukrainy. Ziemia i ludzie*. Podtytuł zdradza, że szczególną uwagę Autor zwraca na Ukrainę jako pewien obszar (kraj) oraz jej ludność, zróżnicowaną pod kątem narodowym i etnicznym (kulturowym, językowym oraz religijnym). Autor nie traktuje zatem Ukrainy ani jako podmiotu narodowego czy państwowego, jak to zainicjowali w ukraińskiej historiografii jeszcze w XIX w. odpowiednio Mychajło Hruszewskij (a wcześniej jeszcze Wołodymyr Antonowycz) oraz Wjaczesław Łypynskij, ale postrzega Ukrainę jako kraj. I chociaż Autor na początku swej pracy zaznacza, że stara się rozumieć ją jako obszar etnolingwistyczny, obejmujący zasięgiem ziemie, na których używano języka ukraińskiego, to jednak próbuje jednocześnie pisać zarówno o nieukraińskich mieszkańcach Ukrainy, jak i o terytoriach nieznajdujących się wcześniej w żadnym związku z ruskimi tudzież ukraińskimi bytami

¹⁹ T. Snyder, *Rekonstrukcja narodów. Polska, Ukraina, Litwa i Białoruś 1569-1999*, przekł. M. Pietrzak-Merta, Sejny 2009.

²⁰ I. Łysiak-Rudnycki, *Między historią a polityką*, red. nauk. G. Hryciuk, przekł. M. Buchalik [i in.], Wrocław 2012.

państwowymi na przestrzeni dziejów, a będących w granicach państwa ukraińskiego po 1991 r. (m.in. Krym). Takie podejście pozwoliło Autorowi uwolnić się od pisania w duchu ukraińskiej narracji narodowej i państwowej, choć siłą rzeczy w głównej mierze książka traktuje o rozwoju ukraińskiej nacji i państwowości. Cechą charakterystyczną pracy Magocsiego jest także niezapominanie o innych grupach etnicznych zamieszkujących Ukrainę (Polakach, Rosjanach, Żydach, Tatarach, Niemcach, Czechach, Grekach, Rumunach, a nawet Rusinach Karpackich). To szerokie, wielokulturowe spojrzenie na historię Ukrainy bez wątpienia jest swoistym *novum*. Nie oznacza to jednak, że w pracy równo potraktowano spojrzenia poszczególnych historiografii narodowych, zainteresowanych lub związanych z obszarem ukraińskim. Zresztą polski Czytelnik nie zawsze będzie kontent ze sposobu przedstawiania faktów ze wspólnej polsko-ukraińskiej przeszłości, o których ma już wyrobione zdanie z rodzimej literatury przedmiotu. Zaletą książki jest natomiast spojrzenie na dzieje Ukrainy w szerokim kontekście wydarzeń międzynarodowych. Autor, chcąc opowiedzieć o ziemiach ukraińskich, wprowadza Czytelnika w dzieje państw, które w pewnych okresach historii dały o sobie znać na badanym obszarze. Będzie tu zatem mowa nie tylko o Ukrainie jako takiej, ale także o Polsce, Rosji, Turcji, Chanacie Krymskim, Szwecji, Austrii, Węgrzech, Niemczech, Czechosłowacji, Związku Sowieckim i innych. Największą zaletą książki jest jednak próba spojrzenia na Ukrainę z perspektywy nie tylko historii politycznej, do czego przyzwyczaiła nas klasyczna historiografia, ale również kulturalnej, gospodarczej, demograficznej czy społecznej. Jednocześnie całość narracji Autor utrzymał na dużym stopniu ogólności, zatem książka jest adresowana nie tylko do fachowców, ale także do studentów i osób chcących bliżej zapoznać się z całościowym i przekrojowym losem ziem ukraińskich na przestrzeni wieków.

Każdy przekład obcojęzycznego dzieła na inny język rodzi szereg problemów translatorskich, a przede wszystkim pojęciowych. Wszak każda historiografia narodowa nie tylko powstaje w danym języku, ale często wytwarza także odrębny zasób pojęciowy, odmienny od terminów używanych przez historiografie innych narodów. Z tego powodu zastosowanie aparatu pojęciowego w innym języku niż dzieło oryginalne może przyczynić się do niezrozumienia niektórych partii tekstu przez Czytelnika wychowanego na rodzimej literaturze przedmiotu.

Dlatego też w niektórych przypadkach redakcja starała się polskiemu Czytelnikowi rozjaśnić przytaczane przez autora fakty poprzez ich uściślenie lub rozjaśnienie w nawiasach i przypisach odredakcyjnych. W związku z tym podano niekiedy polskie nazwy omawianych wydarzeń historycznych, dopisano nazwiska osób, o których mowa w tekście, a nie zostały podane w oryginale, w końcu,

w przypadku większych niejasności starano się zwięźle wyjaśnić niektóre problemy opisane w książce. Przy nazwiskach niektórych władców pojawiających się po raz pierwszy podano w nawiasach okres sprawowania rządów. Poza nawiasem dokonano też szeregu drobnych poprawek faktograficznych (nazwy, daty, imiona i nazwiska itd.).

W przypadku niniejszej edycji kluczowym problemem okazały się zwłaszcza etnonimy: nazwiska, nazwy krain, państw czy narodów. W związku z tym w polskim wydaniu pracy Paula Roberta Magocsiego dokonano kilku modyfikacji w stosunku do oryginału, mających pomóc odbiorcy w jak najlepszym zrozumieniu treści. Wśród wzmiankowanych tu problemów na pierwszy plan wysuwa się kwestia nazewnictwa krain geograficznych, które znane są pod innymi nazwami w różnych językach. Przykładowo określenie „Galicja” w historiografii ukraińskiej oraz w anglojęzycznej literaturze diaspory jest używane odmiennie aniżeli w polskich pracach. W historiografii polskiej pod tym pojęciem rozumie się wyłącznie kraj koronny monarchii habsburskiej w granicach zaboru austriackiego, w ukraińskiej (a za nią także w historiografii ukraińskiej diaspory) użytkowanie tego określenia rozciąga się w czasie zarówno w przód, jak i wstecz. I tak Galicją określa się średniowieczną Ruś Halicką, polskie województwo ruskie, austriacką Galicję Wschodnią czy nawet południowo-wschodnie województwa II RP (nazywane w Polsce Małopolską Wschodnią) i Ukrainę Zachodnią. Ze względu na te rozbieżności w rozumieniu terminu „Galicja” w wydaniu polskim zmieniono go na Ruś Halicką, gdy mowa o czasach przedrozbiorowych Polski, a w czasach porozbiorowych poprzedzono to słowo przymiotnikiem „dawna” i dookreślono, że chodzi o Galicję „Wschodnią”, a nie całość zaboru austriackiego. Dla okresu okupacji niemieckiej doprecyzowano, że mowa o dystrykcie Galicja. Podobnie uczyniono z używanym zamiennie terminem „Ukraina Zachodnia” dla okresu, kiedy termin ten jest nieadekwatny. Z tym zagadnieniem wiąże się także problem szerokiego użytkowania terminu „Ukraina” – w niektórych miejscach, starano się więc doprecyzować, czy chodzi o ziemie współczesnej Ukrainy, czy też miano na myśli obszary w przeszłości określane innymi nazwami, a w polskiej literaturze znane właśnie pod nimi. W oryginale występuje też sformułowanie „ukraińskie ziemie”, które niekiedy było używane przez autora w kontekście obszaru zamieszkiwanego przez Ukraińców, a innym razem w kontekście obszaru dzisiaj wchodzącego w skład Ukrainy. W polskiej edycji książki starano się zatem wyeliminować dwuznaczności.

Inny problem dotyczył sporadycznego używania przez Autora etnonimu „Ukraińcy” w odniesieniu do ludności ruskiej w czasach Rzeczypospolitej Obojga Narodów oraz już konsekwentnego stosowania tego określenia gdy mowa o zaborach – zwłaszcza o zaborze austriackim. Etnonim „Ukraińiec” na obszarze Rusi Halickiej, a potem Galicji Wschodniej, spopularyzował się dopiero na przełomie XIX i XX w. jako dowód łączności tamejszej ludności ruskiej z narodem ukraińskim pod zaborem rosyjskim. Ostatecznie przyjął się na tym obszarze

dopiero w I poł. XX w. Mimo to autor konsekwentnie stosuje etnonim „Ukrainiec” dla czasów austriackich. Postanowiono w niniejszym wydaniu nie zmieniać tego rozwiązania, ale dla czasów wcześniejszych (do XVIII w.) konsekwentnie ujednolicono nazewnictwo. I tak w miejsce określenia „Ukraińcy” wprowadzono określenie „Rusini” i podano obszary, które zamieszkiwali (Ruś Czerwona, Wołyń, Ukraina lub generalnie – ziemie dzisiejszej Ukrainy).

Co się tyczy zapisu nazwisk ukraińskich lub rosyjskich zaprowadzono pisownię będącą kompromisem między zasadami transkrypcji wyrazów zapisywanych w alfabetach cyrylickich, opracowanej przez PWN, a potrzebą zwrócenia uwagi na przynależność narodową danej osoby. Oddano zatem brzmienie nazwisk poprzez zachowanie tradycyjnych ukraińskich końcówek –śkyj i –ćkyj oraz rosyjskich –skij i –ckij. W ten sposób polska edycja zbliżona jest pod tym względem do angielskiego oryginału, w którym Autor również starał się poprzez pisownię oddać tożsamość opisywanych osób. W niniejszym wydaniu od tej zasady odstąpiono jedynie w przypadku podawania imion władców, metropolitów (wówczas w nawiasie starano się podać imię i nazwisko świeckie), osób powszechnie rozpoznawalnych w świecie i mających swój odpowiednik w języku polskim oraz działaczy politycznych i kulturalnych z czasów Rzeczypospolitej Obojga Narodów, którzy albo używali polskiego wariantu nazwiska, albo są w polskiej literaturze znani przede wszystkim pod polskim brzmieniem nazwiska. W przypadkach wątpliwych lub gdy dana osoba jest znana pod różnymi wariantami pisowni nazwiska, starano się te rozbieżności zaznaczyć w nawiasie.

W anglojęzycznym wydaniu Autor często podawał także oryginalne brzmienie niektórych terminów. W nawiasie podawano zatem słowa ukraińskie, rosyjskie, niemieckie itp. W przytaczaniu słów z alfabetów cyrylickich starano się oddać polskie ich brzmienie zgodnie ze wspomnianymi zasadami transkrypcji wyrazów z języków wschodniosłowiańskich. W przypadku słów obcych, ale pisanych alfabetem łacińskim, oddano pisownię oryginalną. W przypadku skrótowców, poza kilkoma przypadkami, zastosowano abrewiacje utworzone od nazw oryginalnych. W tym celu podawano w niniejszej edycji najczęściej dwa warianty pisowni danej partii, państwa czy organizacji (polską i obcą). Polskie skróty zachowano tylko w przypadku najbardziej oczywistych przypadków jak ZSRS, ONZ, URL czy ZURL; pozostałe zostały utworzone od nazw w językach obcych. Na potrzeby niniejszego wydania sporządzono też specjalny wykaz skrótów, który obejmuje wszystkie pojawiające się w pracy abrewiacje. W niniejszej edycji dokonano również przekładu wszystkich map i tabel opublikowanych w angielskim oryginale. Nowością natomiast są ilustracje, których selekcji dokonano na potrzeby polskiej edycji dzieła. Wkładki ilustracyjne, towarzyszące tekstowi, stanowią *de facto* odrębną, graficzną narrację, przedstawiającą wyobrażenia polskich, rosyjskich i ukraińskich mistrzów malarstwa na temat Ukrainy i jej barwnych dziejów. Publikacja różni się od oryginału także układem, bowiem podzielono zamieszczony na końcu dzieła dodatkowy rozdział książki

zawierający wskazówki bibliograficzne i opatrzone jego fragmentami każdą z merytorycznych części książki. Zabieg ten, zdaniem redakcji, pozwoli każdej z części stanowić zwięzłą i kompozycyjnie zamkniętą całość, składającą się z omówienia określonego okresu w dziejach Ukrainy oraz wskazówek bibliograficznych do niego.

Paul Robert Magocsi (ur. 1945) – amerykańsko-kanadyjski historyk, emerytowany profesor Uniwersytetu w Toronto w Kanadzie, członek Harvard Society of Fellows oraz Royal Society of Canada - Canadian Academies of Arts, Humanities and Sciences. Jest autorem licznych prac poświęconych historii Europy Wschodniej, w tym przede wszystkim Rusi Karpackiej, Galicji i Ukrainy. Do jego najważniejszych dzieł należą: *Galicja. A Historical Survey and Bibliographic Guide* (1983), *Roots of Ukrainian Nationalism. Galicia as Ukraine's Piedmont* (2002), *Historical*

Atlas of East Central Europe (1995, 2002), *The Blessed Land. Crimea and the Crimean Tatars* (2014), *With Their Backs to the Mountains. A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns* (2015) oraz najbardziej rozpoznawalna i najczęściej cytowana: *A History of Ukraine. The Land and its People*, która jak dotychczas doczekała się dwóch wydań anglojęzycznych (1996, 2012), dwóch ukraińskich (2007, 2012) oraz prezentowanego tutaj, polskiego.

*

Dzieło profesora Magocsiego obejmuje opis bardzo długiego okresu dziejów ziem, na których dziś znajduje się państwo ukraińskie: od przeszłości archeologicznej, starożytnej, aż po wypadki, które rozegrały się w ostatnich latach na naszych oczach. Jest to swoista encyklopedia historyczna, bardzo erudycyjna. Budzi podziw orientacja autora w olbrzymiej i różnorodnej (angielskiej, ukraińskiej, niemieckiej, rosyjskiej, czeskiej i francuskiej) literaturze przedmiotu. Uwzględnia on także punkt widzenia historiografii izraelskiej (żydowskiej). Dorobek badań polskich jest wykorzystany skromniej, choć w bibliografii znajdujemy opracowania w języku polskim. Jest to praca naprawdę syntetyczna, to znaczy przemyślana przez autora, a nie posklejana z cudzych narracji. Stanowi całość podporządkowaną pewnej wizji historii, konsekwentnie realizowanej przez autora. [...]

[...] *Historia Ukrainy* profesora Magocsiego [...] uznaje wszystko, co się działo na ziemiach dzisiejszej Ukrainy, za jej własną historię. Proponuje ukraiński odpowiednik tzw. historii publicznej, czyli oficjalnej i służebnej wobec potrzeb społecznych wizji dziejów danego państwa. Prawdę mówiąc, jest to powielenie amerykańskiego sposobu pisania o przeszłości ziem dzisiejszych Stanów Zjednoczonych, w który włączona jest historia ludów rdzennych, zamieszkujących je przed przybyciem białych osadników. [...]

(z posłowia prof. Andrzeja A. Zięby)

ISBN 978-83-7638-455-9

